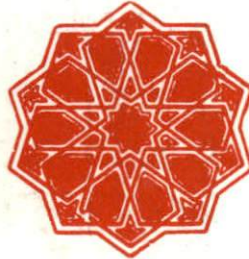

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVII

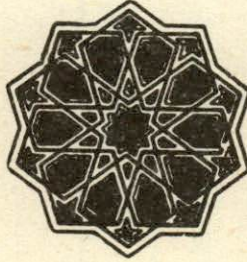

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXVII

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISSN 1301-0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1997

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Hüseyin ATAY <i>Nefis</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Hollanda Yüksek İslam Okulu</i>	59
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Debatte Über Islamische Pädagogik In Den 20. Jahrhundert</i>	67
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Müslümanların İslami Eğitiminde Gerekli Değişmeler</i>	73
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Notwendige Veränderungen Der Islamischen Erziehung In West-Europa Und In Den Islamischen Landern</i>	79
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Değişim ve İslam</i>	87
Prof. J. DANIELOU (Çev. Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK) <i>Kilisede Misyoner Düşüncesi</i>	101
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Karesi Gazetesi Penceresinden Balıkesir'de Dini Hayat Üzerine Bazı Gözlemler (1916-1917)</i>	105
Prof. Dr. Hamid ALGAR (Çev. Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU) <i>Volga-Ural Bölgesinin Son Büyük Nakşibendî Şeyhi=Şeyh Zeynullah Rasulev</i>	131
Doç. Dr. Mustafa ERDEM <i>İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma</i>	151
Doç. Dr. İrfan AYZAN <i>Emeviler Döneminde Mevali ve Zımmilerin İdaredeki Rolü</i>	175
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>Hanefi Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri</i>	191
Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM <i>Kümeyt b. Zeyd el-Esedî ve Hâşimiyât'ı II</i>	201
Doç. Dr. İdris ŞENGÜL <i>Kur'an Üzerine</i>	233

Prof. Dr. Muhammed Abdullah DRAZ (Çev. Doç. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU)	
“Kur’ân-ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tertib Edilmesi Teklifi”ne Edebi Eleştiri	245
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER	
<i>Musiki ve İnsan</i>	263
Dr. Niyazi AKYÜZ	
<i>Dinin Nesnelleşmesi</i>	273
Michael COOK (Çev. Dr. Sönmez KUTLU)	
<i>İslam’da Aktivism ve Quietizm: İlk Mürcienin Durumu</i>	305
Dr. Sönmez KUTLU	
<i>İlk Mürciî Metinler ve Kitâbü'l-İrca</i>	317
Dr. Baki ADAM	
<i>Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam’a Bakışı</i>	333
Dr. Öznur ÖZDOĞAN	
<i>Kendini Gerçekleştirme Açısından İnsan-Din İlişkisi</i>	359
Dr. Gülay CEZAYİRLİ	
<i>Dinî Grup ve Toplumsal Grup</i>	365
Dr. Bayram AKDOĞAN	
<i>Çağdaş Musikînaslardan Tunus’lu Büyük Bestekâr ve Müzisyen Dr. Salih el-Mehdî’nin Hayatı, Eserleri ve Musiki Anlayışı</i>	377
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Osmanlı Devletinde Alim-Mutasavvıf Protipi Olarak; Şeyhülislam Molla Fenârî ve Tasavvuf Anlayışı</i>	385
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Ebu Abdurrahman Sülemî’nin Zikru’n-Misveti’l-Müteabbidâti’s-Sufiyyât Adlı Eseri ve Tasavvuf Tarihinde Kadın Sufilerin Yeri</i>	403
Dr. Recai DOĞAN	
<i>Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili</i>	407
Ar. Gör. Bilal KEMİKLİ	
<i>Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Semâ Türü ve Gaybî’nin Devran ve Semâ’a İlişkin Görüşleri</i>	443
Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
<i>İslam Tarihçiliği Üzerine (Kitap Tanıtımı)</i>	461

EBU ABDURRAHMAN SÜLEMÎ'NİN ZİKRU'N-NİSVETİ'L-MÜTEABBİDÂTİ'S SÜFİYYÂT ADLI ESERİNDE KADIN SÜFİLERİN YERİ

Ar. Gör. Mustafa AŞKAR

Ebu Abdurrahman Es-Sülemî, ZİKRU'N-NİSVETİ'L-MUTEABBİDÂTİ'S-SÜFİYYÂT, Tahkik: Dr. Mahmud Muhammed et-Tanahî, Nâşir; Mektebetü'l-Hancî, Kahire (et-Tab'atu'l-Ulâ) 1413/1993, 157 s.

Bilindiği üzere tasavvuf tarihi literatüründe suflerin biyografilerini ele alan ve tasavvuf tarihi açısından önemli bir kaynak oluşturan eserlere Tabakât kitapları denir. Bu alanda, erken devirde Ebu Saîd bin Arabî'nin (Ö. 341/912) *Tabakatü'n-Nüssâk* adlı bir eser kaleme aldığını ve bu eserin Ebu Nuaym Isfahanî'nin meşhur *Hilyetü'l-Evliya'sını* yazarken yararlandığını biliyorsak da¹, bu eser zühd dönemine ait olduğu için tasavvuf tarihi açısından ilk tabakat kitabı sayılmamaktadır. Çağdaş sufi akademisyenlerden Ebu'l-Vefâ Taftazânî'nin de tesbit ettiği gibi² Hicri V. asırla birlikte Sünni Tasavvuf anlayışı iyice belirgin hale gelmiş ve Kuşeyri, Abdullah Herevi ve Sülemî gibi o asrın sufi müellifleri tarafından yazılan eserlerle teorik planda da kendini göstermiştir.

İşte bu dönemde ortaya çıkan Abdurrahman Sülemî (ö. 412/1021)³'nin yazmış olduğu *Tabakatu's-Sufiyye*,⁴ bilinen ilk tabakat kitabı-

1. Süleyman, Uludağ, Molla Cami'nin *Nefehâtu'l-Üns min Hadaratı'l-Kuds* adlı eserinin Osmanlıca baskısına yazdığı Tabakat-4 Sufiyye adlı giriş, s. 8, (Marifet yayınları) İstanbul 1993.
2. Ebu'l-Vefâ, Taftazânî, *Medhal-İle't-Tasavvufi'l-İslâmî*, (Daru's-Sekâfe) Kahire 1991, ss. 145-146.
3. Soyu için bkz; es-Sülemî, *Tabakatu's-Sufiyye*, Tahkik: Nureddin Şüreybe, Kahire 1406/1986 (ikinci Baskı), s. 454; Ayrıca kendi hayatı için bkz; Zehebi, *Siyer-i A'lamu'n-Nubelâ*, Tahkik; (Komisyon), c. IV., s.247, Beyrut, 1401/1981; Subkî, *Tabakatu's-Şâfiyye*, c. II, s. 190, Kahire 1323 (Matbaatu'l-Hüseyniye); Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns min Hadaratı'l-Kuds*, Ter: Lamii Çelebi, ss. 350-352, İstanbul 1993; Süleyman Ateş, Sülemî Risalelerinin Başındaki Giriş, ss. 1-6 (ankara Üniversitesi Basımevi) Ankara, 1981.
4. Bkz; Sülemî, *Tabakatu's-Sufiyye*, Tahkik; Nureddin Şufeybe, (İkinci Baskı) Kahire 1406/1986.

dır. Bizim burada tanıtacağımız kitap, daha önceden ilim dünyasında bilinmeyen,⁵ müellif Sülemî tarafından te'lif edilmiş bir eserdir. Eser, tabakat kitabı olarak çok hacimli olmasa da, sırf kadın sufilerden bahsetmesi yönüyle orjinal bir eserdir.

Bilindiği gibi erkeklerin zühd ve tasavvuf hayatına dair bolca bilgi veren kaynaklar maalesef zahidâne ve sufîyâne hayat yaşayan kadınlar hakkında çok cimrice malumat verirler⁶. Yine de İslam kültür ve düşünce tarihinde kadına en çok değer veren ve kucak açan disiplin, Tasavvuf olmuştur. Çünkü Tasavvuf tarihinin ilk ve zirve isimlerinden Rabiâtü'l-Adeviyye adlı bir meşhur sufi,⁷ bir kadındır. Süleyman Uludağ, Tabakat kitaplarını değerlendirirken "Sülemî'nin *Tabakatu's-Sufiyye* adlı eserinde 103 tane erkek sufi'den bahsettiği halde, hiç bir kadın sufiden bahsetmediğini" kaydeder⁸. Bu, tanıtacağımız eserin ortaya çıkmasına kadar doğru bir görüştür. Ancak Sülemî'nin daha sonra ortaya çıkan kadınlardan bahseden bu tabakat kitabından sonra yukardaki görüşün devam etmesi zor görünmektedir.

Diğer taraftan, Süleyman Uludağ'ın sufi tabakat müelliflerinin ve tasavvufi eser yazarların genellikle erkek sufilerden bahsettikleri⁹ fikrine katılıyoruz. Ancak diğer İslami disiplin ve alanlara göre kadına daha fazla değer ve yer veren disiplinin de tasavvuf olduğu unutulmamalıdır.

Tasavvuf tarihinde erkek sufilerin yanısıra kadın sufilerden bahseden eserler şunlardır;

1. İbn-i Cevzî, *Sıfatu's-Safve* adlı meşhur tabakat kitabında kadın velilere geniş yer verir¹⁰.

2. Şa'ranî, *et-Tabakâtü'l-Kübra* adlı eserinde az da olsa kadın velilerden bahseder¹¹.

3. Yusuf b. İsmail en-Nebhanî, *Camîu Kerâmâtü'l-Evliyâ* adlı eserinde kadın velilere yer verir¹².

5. Ülkemizde Sülemi ve Risaleleri üzerinde geniş araştırmalar yapan Prof. Dr. Süleyman Ateş hocamız *Tasavvufun Ana İlkeleri ve Sülemî'nin Risaleleri* adlı çalışmasının giriş kısmında müellife ait 10 adet eserden bahseder. Ancak burada tanıtılmaya çalıştığımız eserin kaydedilmediğini görüyoruz. Bkz. a.g.e., ss 4-6.

6. Süleyman Uludağ'ın adı geçen esere yazdığı girişi, s. 12.

7. Margaret Smith, *Bir Kadın Sufî: Rabiâ*, Çev. Özlem Eraydın, ss. 9-20 (Annamarie Shimmel'in bu kitabı yazdığı takdim), (İnsan Yayınları) İstanbul 1991.

8. Uludağ, a.g.e., s. 13.

9. Uludağ, aynı yer.

10. Bkz; İbn-i Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c. I-IV, Kahire 1409/1989 (Birinci Baskı).

11. Bkz; Şa'ranî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I-II, Kahire (Tarihsiz).

12. Bkz; Yusuf b. İsmail en-Nebhanî, *Camîu Kerâmâtü'l-Evliyâ*, c. I-II, kahire 1404/1984 (Batbaatu'l-Halebi).

4. Molla Camî, *Nefehâtü'l-Üns* adlı meşhur eserinde otuzdan fazla kadın velinin biyografisini anlatır¹³.

Bunlardan başka diğer tasavvufî kaynaklar az da olsa kadınlardan bahsederler. Ancak Sülemî'nin yazdığı ve ne yazık ki günümüze kadar yazma eserler arasında kalmış bu eser, yukardaki genel kanaatin yönünü değiştirecek niteliktedir. Bu eser, sadece kadın velileri ele alması yönüyle ilk ve orijinal bir eserdir.

Eser, araştırmacı Dr. Mahmud Muhammed et-Tanahî tarafından keşfedilmiş ve tahkiki yapıp ilim dünyasına kazandırılmıştır¹⁴. Eseri tahkik eden araştırmacının kendi ifadesine göre¹⁵ 1991 yılında davetli olarak gittiği Suudi Arabistan İmam Muhammed b. Suud İslam Üniversitesi kütüphanesi yazma eserler bölümünde araştırma yaparken, bu esere rastlar. Araştırmacı, Kahire Yazma Eserler Enstitüsünde onüç yıl aralıksız çalışmış, bu amaçla Türkiye, Fas, Tunus, Suudi Arabistan ve Yemen'de bulunmuş, yazma serler konusunda tecrübeli olduğu anlaşılan birisidir.

Araştırmacının da ifade ettiği gibi, Sülemî'nin bu eseri hiç bir kaynakta zikredilmemiştir¹⁶. Bu eserin en orijinal taraflarından biri de eserde biyografilerinden bahsedilen kadınlar, Haccac bin Yusuf, Muhammed b. Sirin, Ebu Ali er-Rüzbarî, Ebu Süleyman ed-Darani gibi devrinin ileri gelen siyaset adamları ve sufilere eşleri olmalarıdır. Bu yönüyle eser ayrıca bir ehemmiyete haizdir.

Diğer taraftan hep İlmu'r-Rical olarak bilinegelen tasavvufa hanımların da katılması, onların da Ricalu'llah (=Allah Erleri) kategorisine girebileceğini isbat eder mahiyettedir. Yine eser, biyografileri anlatılan hanımların tasavvufî görüşleri, onların şeyhlerinden naklederek söyledikleri sözleri içermesi ve bunların Tasavvuf tarihi açısından önemli birer malzeme olması yönüyle de mühimdir.

Eserde Kur'an ve Sünnet çizgisinde bol bol sağlıklı tasavvufî görüşlere rastlanması da oldukça önemlidir. Mesela; kendisine bu tasavvufî hallere nasıl ulaştığı sorulan Bintü Behlül; Allah Rasülü'nün sünneti çizgisinde, Allah'ın emirlerine uyarak ulaştığını söyler¹⁷. Buna benzer pek çok misal, o dönemde Sünnî Tasavvuf anlayışının yaygın olduğu kanaatini te'yid eder mahiyettedir.

13. Molla Camî, *Nefehâtü'l-Üns min Hadarati'l-Kuds*, Terc: Lamii Çelebi, ss. 692-708, İstanbul 1993 (Marifet Yayınları).

14. Abdurrahman Sülemî, *Zikru'n-Nisveti'l-Müteabbidâti's-Sufiyyât*, Tah: Dr. Mahmud Muhammed et-Tanahî, Kahire 1413/1993.

15. Sülemî, *Zikru'n-Nisve*, s. 5 (eseri tahkik eden Dr. Mahmud Muhammed et-Tanahî'nin yazdığı takdimden).

16. a.g.e., s. 8.

17. a.g.e., s. 34.

Ayrıca, bu eserde sufilerce genellikle pek fazla itibar edilmeyen Kerâmet olgusu, kul ve Allah arasında sır olarak kalması yeğlenen, başkalarına söylenmemesi gereken bir olay olarak ele alınır¹⁸. Bütün bunlarla birlikte, müellif sufi hanımların tercemelerinin akabinde, onların sözlerinin hadis ve Ehl-i sünnete uygun olduğunu vurgularcasına senedi Hz. Peygambere ulaşan hadisler zikreder.

Burada Sülemî'nin Tasavvuf tanımını da zikretmemiz faydalı olur kanaatindeyiz. Tasavvuf konusunda şöyle der: "Tasavvufun aslı, Kur'an ve sünnete uymak, bid'at ve hurafeleri terketmek, şeyhlere hürmet, halkın özürlerini görüp kabul ederek zikre devam etmekten ibarettir" der¹⁹. Görüldüğü gibi Ebu Abdurrahman Sülemî, Kur'an ve Sünnete dayalı Cüneyd-i Bağdadî'nin başlattığı kabul edilen²⁰ Sünni Tasavvuf anlayışının sıkı bir takipçisidir.

Sülemî bu eserinde 84 adet hanım sufiyenin hayatından, sözlerinden bahseder. Bu eser, Sülemî'nin "Sülemiyyât" diye isimlendirilen risalelerinin ikincisidir²¹. Eserin orijinal nüshası, her sahifesi 24 satırdan oluşan 12 varaktan ibarettir. Eserin Hicri 474 yılında, müellifin vefatından 62 yıl sonra müstensih tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Eser, nesih hattıyla yazılmış olup, 24x16.5 cm ebadındadır. Bu eser, İmam Muhammed bin Suud İslam Üniversitesi Yazma Eserler bölümü 2118 numarada kayıtlıdır²². Eser, Dr. Mahmut Muhammed et-Tanahi tarafından gayet özenle tahkik edilmiş, adı geçen sufi kadınların -varsa başka tabakat kitaplarındaki yerlerine gönderme yapılmıştır.

Özete; bu eser, yalnız tasavvuf tarihi açısından değil, dönemindeki sosyal, kültürel ve dini hayata dair taşıdığı motiflerden dolayı da önemlidir. Bu sebeple İslami disiplinlerin herhangi birisiyle meşgul olan çağdaş araştırmacıların uzak kalamıyacağı değerli bir kaynak olarak önümüzde durmaktadır.

18. a.g.e., s. 11.

19. a.g.e., s. 12; Zehebî, *A'lamu'n-Nubelâ*, c. IV, s. 249.

20. Nureddin Şureybe'nin tahkik ettiği Sülemî'nin Tabakatına yazdığı takdim, s. 48, Kahire 1406/1986.

21. a.g.e., s. 18 (Dr. Mahmud Muhammed et-Tanahî'nin yazdığı takdimden).

22. Aynı yer.